

İSLÂM AİLE HUKUKUNDA HİDÂNE MÜESSESESİ

THE INSTITUTION OF HİDÂNE¹ IN ISLAMIC FAMILY LAW

Dr. Öğr. Üyesi. Adnan ALGÜL

Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İslam Hukuku Bilim Dalı, , Gaziantep/ Türkiye
ORCID: 0000-0002-1052-3548

Fevzi Yunus EMRE

Gaziantep Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, Yüksek Lisans Öğrencisi, Gaziantep/Türkiye

Reference Algül, A. & Emre, F.Y. (2020). "İslâm Aile Hukukunda Hidâne Müessesesi", Academic Social Resources Journal, (e-ISSN: 2636-7637), Vol:5, Issue: 13; pp:161-171

ÖZET

Toplumun temelini oluşturma ve neslin devamını sağlama noktasında en mühim rolü üstlenen sosyal yapı elbette ailedir. Bu sebeple geçmişten günümüze gerek din temelli gerekse insan temelli hukuk sistemleri aile kurumunu korumak ve toplumu sağlam temeller üzerine oturtmak adına birtakım kaideler belirlemişlerdir. İslâm hukukunda nikah akdi ile başlayan evlilik hayatının asıl amacı, karı-kocanın birlik ve beraberlik içerisinde hayatlarını sürdürmeleri ve evliliklerinin meyvesi olan çocuklarını ortak sorumluluk bilinciyle yetiştirmeleridir. Nitekim çocuğun sosyal ve psikolojik açıdan sağlıklı bir birey olarak toplum içerisinde var olması; anne-babasıyla birlikte, mutlu ve huzurlu bir aile ortamında yetişmiş olmasıyla yakından alakalıdır. Ne yazık ki günümüzde boşanmaların artması ve ailelerin dağılması çoğu zaman buna imkân tanımamakta, taraflardan birinin yanında kalmak mecburiyetinde bırakılan çocuğun mağduriyeti söz konusu olmaktadır. İşte hidâne müessesesi, daha çok böyle durumlarda çocuğun mağduriyetini gidermek, olayların onun üzerinde oluşturacağı olumsuz etkiyi en aza indirmek ve onun mutlak menfaatini gözetmek adına gündeme gelmekle birlikte, anne-babanın çocukları için yerine getirmeleri gereken sorumlulukları da belirlemektedir. Biz bu çalışmamızda İslâm Aile Hukuku başlığı altında yer alan hidâne müessesesinin tanımı, mahiyeti ve kapsamı üzerinde durmaya çalışacağız.

Anahtar Kelimeler: İslâm, Hukuk, Aile, Velâyet, Hidâne.

ABSTRACT

The social structure that plays the most significant role at the point of forming the basis of society and providing the continuation of generation is for sure the family. For this reason, from past to present, either religion-based or human-based law systems established several rules for the sake of protecting family institution and building the society on strong bases. In Islamic laws, in wedlocks started with marriage contract, the principal is the husband and wife maintaining their lives in unity and cooperation and bringing up their children that are the fruits of their marriage with the consciousness and responsibility. Because the child's existence in society as a socially and psychologically healthy individual is closely related to his/her being brought up in a happy and peaceful family atmosphere with his/her mother and father. Unfortunately at the present time, the increase of divorces and falling apart of families mostly do not enable this and the aggrievement of the child forced to live with one of the parties comes into question. So bringing-children-up institution both comes to the fore to remedy the aggrievement of the child on these cases, to minimize the negative effects of events that would generate on him/her and to guard his/her absolute benefit and states the responsibility of parents have to do for their children. In this study of us, we are going to try to surmount the definition, the significance and the content of bringing-children-up institution that takes place under the title of Islamic family law.

Keywords: Islam, Law, Family, Custody, Hidâne.

1. GİRİŞ

İslâm hukukunda doğumla birlikte çocuklar üzerinde üç türlü velâyet meydana gelmektedir. Bunlardan birincisi doğrudan çocuğun şahsına münhasır hakların kullanımıyla ilgili velâyet, ikincisi çocuğun mallarının korunması ve idaresine yönelik velâyet, üçüncüsü de çocuğun beden ve ruhen sağlıklı bir şekilde yetiştirilmesini ve eğitilmesini konu alan velâyettir. Üçüncü velâyet türü ise İslâm hukukunda 'hidâne' terimiyle ifade edilir. Bu sebeple İslâm hukuk doktrininde velâyet

¹ Hidâne: Bringing-children-up.

küçüğün bakım, gözetim ve terbiyesini de kapsayan daha üst bir kavramdır. Velâyetin bir türü olan kişi üzerindeki velâyet ile hidâne arasında yakın bir bağ, âdetâ iç içelik vardır. Bu iki velâyet türü arasındaki fark veya çatışma, evlilik birliği devam ettiği sürece anne ve baba küçüğün bakım ve gözetimini birlikte üstlendiklerinden fazla hissedilmez. Ancak evliliğin herhangi bir sebeple sona ermesi halinde velâyetin prensip olarak babaya veya diğer erkek akrabaya (asabe) ait olması küçüğün bakım ve gözetimini sağlamada yetersiz kalabilecektir. İşte böyle bir boşluğun oluşmaması adına velâyetin diğer bir türü olan hidâne kavramı doğmuş ve bu aşamada anne ile ailenin diğer kadın üyeleri devreye sokularak küçüğün en iyi şekilde yetişmesi için âdetâ bir iş bölümü, yetki ve sorumluluk paylaşımı yapılmıştır (Bardakoğlu, 2020).

İslâm hukukunda henüz doğmadan birtakım haklara (lehine yapılan vasiyetin makbul olması, kendisine mirastan pay ayrılması gibi) sahip olduğu ifade edilen çocuğun, doğduktan sonra da bir takım hakları olduğundan bahsedilmiş ve anne-babanın ayrılması durumunda çocuğun bakım, gözetim ve terbiyesinin kime ait olacağı hususu da ihmal edilmemiştir (Kıyılık, 2016: 143). Evliliğin sona ermesi, bu evlilikten olan çocuklar üzerinde nesebin sübûtu, emme döneminde emzirilmesi, bakılıp büyütülmesi ve terbiye edilerek yetiştirilmesi gibi bir takım neticeler doğurmaktadır. Daha çok evliliğin sona ermesiyle gündeme gelen hidâne ile ilgili hukukî düzenlemeler, bu dönemin taraflar arasında hukukî birtakım sorunların doğmasına uygun bir zemin oluşturması hasebiyle klasik dönem fıkıh literatüründe talâk/boşanma ana başlığı altında veya onu takip eden ayrı bir bahiste müstakil olarak ele alınmıştır. Çocuğun sahip olduğu haklar genel olarak nesep, radâ', hidâne, velâyet ve nafaka olmak üzere beş başlıktan ibaret olup bu haklardan olan hidâne, "kefâletü't-tıfl" olarak da bilinmektedir (Kıyılık, 2016). Yine Hz. Peygamber'den (s.a.v) rivayet edilen hadisler esas alındığında 'güzel isim, iyi terbiye, evlendirme ve eşit muamele' de çocukların hakları arasında zikredilmektedir (Hökelekli, 2020).

Hidâne müessesesi İslâm hukukuna özgü bir müessesedir. Bu müessese ile ilgili uygulamaların menşei Hz. Peygamber (s.a.v) dönemine dayanmaktadır. Aile içerisinde ebeveynlerin çocukları ile yaşadıkları sorunları Hz. Peygamber'e (s.a.v) iletmeleri, bilhassa karı-koca arasında oluşan tatsızlıkların boşanma ile neticelenmesi durumunda çocukların kimin yanında kalacağı şeklinde yöneltilen sorular ve Hz. Peygamber'in (s.a.v) bu sorulara vermiş olduğu cevaplar, hidâne müessesesi ile ilgili uygulamaların ilk örneklerini teşkil etmektedir (Tatar, 2018: 82).

2. HİDÂNE KELİMESİNİN SÖZLÜK VE TERİM ANLAMI

2.1. Sözlük Anlamı

Sözlük anlamı olarak hidâne: Arapça الحضانة (el-hıdnü) kökünden türemiş olup; yan, böğür, göğüs, koltuk altından aşağıda kalan kısım gibi anlamlara gelmekle birlikte, (Baktır, 1986: 261) kuşun yumurtasını kanadının altına alıp sînesine basması anlamından yola çıkılarak kadının çocuğunu kucağına alıp bağrına basması, onu koruması ve terbiye etmesi anlamlarında kullanılmaktadır (İbn Manzûr, 13/123; Razi, 1995: 1/167; Yıldırım, 1988: 1; Tatar, 2018:79-80).

2.2. Terim Anlamı

İslâm hukuk terimi olarak hidâne: Çocuğun fiilen bakımı ve terbiyesi anlamına gelmekte (Karaman, 2016: 2/141), küçüğün ve bu hükümde olan kimselerin gerektiği şekilde büyütülüp yetiştirilmesi, korunup gözetilmesi ve eğitilmesi amacıyla kanun koyucunun belli şahıslara tanıdığı hak, yetki ve sorumluluğu ifade etmektedir (Bardakoğlu, 2010: 75). Bir başka deyişle; hidâne hakkına sahip olan kimsenin çocuğu ve kendi işlerinde bağımsız olmayan kimseleri himaye altına alması, terbiye etmesi ve onları zararlı şeylerden korumasıdır (İbn Abidin, 2000: 3/555). Hidâneyi üstlenen kişiye 'hâdin/hâdine', hidânesi üstlenen küçüğe ise 'mahdûn' denilmektedir (Karakoç, 2015: 155-156).

3. HİDÂNE HAKKINA SAHİP KİŞİLER

Hidânenin kime ait bir hak olduğu veya çocuğu gözetip yetiştirecek kimse için bir hak mı yoksa sorumluluk mu olduğu öteden beri fakihler arasında tartışılmıştır. Öncelikle hidâne kurumunun ilk

olarak çocuğun en uygun ortamda ve en iyi şekilde yetişmesini sağlamaya, ikinci olarak da ebeveynin ve diğer yakınların çocuk üzerindeki hak ve sorumluluklarını belirli bir düzen ve dengeye oturtmaya mâtufl bir tedbir mahiyetinde olduğu düşünüldüğünde, hidânenin hem çocuğun kendisine tevdi edildiği kimse (hâdin/hâdine), hem babası veya onun yerine geçen kimse (velî-vasî), hem de çocuk açısından bir hak olduğu, bir tarafın hakkının diğer taraflara çok defa görev şeklinde yansıdığı, bu üç hak arasında çatışma olduğunda çocuğun hakkına öncelik verileceği söylenebilir (Memduhoğlu, 77).

Kural olarak çocuğun velâyeti babaya, hidânesi ise anneye aittir. Ancak evlilik birliği devam ettiği sürece çocuğun bakım ve gözetimi anne-babanın ortaklaşa çaba ve sorumluluğuyla yürütüldüğünden bu dönemde hidâne hakkının kime ait olacağı hususu önemli bir konu teşkil etmeyecektir. Buna karşılık evlilik birliğinin sona ermesi durumunda çocuğun kime teslim edileceği ve hidânesini kimin üstleneceği çok defa önemli bir çekişme konusu olmaktadır (Bardakoğlu, 2020).

Çocuğun bakımı ve terbiyesini üstlenecek, onun ihtiyaçlarını giderecek kişiler öncelikle ailesi ve yakın akrabalarıdır. Aile ve yakın akraba içerisinde ise yaratılış itibarıyla küçüklere son derece şefkatli, merhametli ve çocuğun koruma noktasında gayet hassas olan anne ve diğer kadınlara öncelik verilmiştir (Kasani, 1982: 4/41; Zorlu, 2019: 1870).

Hidâneyi üstlenmede birinci derecede hak sahibi elbette annedir. Çünkü, çocuğun eziyet ve meşakkatine katlanmak, sabretmek ve her şeye rağmen ona gereği gibi hizmet etmek büyük ölçüde annenin yerine getirebileceği bir fedakarlıktır. Babanın, sözü edilen bu fedakarlıkları aynı şekilde yerine getirmesi mümkün olmayabilir. Bu açıdan annenin, baba ve tüm akrabalarından önce hidâne hak sahibi olduğu gayet açıktır (Yıldırım, 1988: 11).

Hidâne konusunda anneye öncelik tanınmasının temelinde, onun çocuğuna olan şefkatinin başkalarıyla kıyaslanamayacak bir nitelik taşıması ve fitraten çocuğun bakım ve terbiyesine ehliyetli olması yatar. Bu görüş ve gerekçe hemen hemen bütün İslâm hukukçuları tarafından dile getirilir. Çocuğun mallarının idaresi, nafakasının temini, şahsına bağlı hakların kullanımı ve geleceğini ilgilendiren köklü kararların alınması şeklinde özetlenebilecek yetkiler (velâyet) ise babaya veya onun yerini tutan kişilere verilirken çocuğun büyütülmesi, bakımı ve gözetilmesi şeklinde gerçekleşen ve daha çok çocuğun küçüklük dönemini kapsayan hidâne de anneye veya annenin yerini tutacak kadın yakınlarına verilmiş, böylece tarafların güç ve kabiliyetlerini göz önünde bulunduran ve çocuğun beden ve ruhen en iyi şekilde yetişmesini sağlayan bir iş bölümüne gidilmiştir. Öte yandan böyle bir iş bölümünün sadece İslâm hukukuna ve müslüman milletlere has olmadığı, hemen hemen bütün toplumlarda genel kabul gördüğü de söylenebilir (Bardakoğlu, 2020).

Çocuğun annesinin bulunmadığı durumlarda ise bu hakkı kullanabilecek kişiler sırasıyla 'Kadın Hak Sahipleri', 'Asabe Olan Erkek Hak Sahipleri' ve 'Zevi'l-Erhâm (Yakın Akraba) Hak Sahipleri' şeklinde üç grupta ele alınmıştır. Anne ve sırasıyla onu takip eden kişilerin bulunmadığı veya hidâneyi üstlenmek istemediği durumlarda bu hak sırasıyla bir sonrakine geçecektir (Kasani, 1982: 4/41; Yıldırım, 1988: 12).

3.1. Kadın Hak Sahipleri

Kadın hak sahipleri sırasıyla şu kişilerden oluşur:

Anne, annecanne, babaanne, kız kardeşler, kız kardeşin kızı, teyze, baba bir kız kardeşin kızı, erkek kardeşin kızı, hala, annenin teyzesi, annenin halası, babanın teyzesi, babanın halası.

Bu sıralamada öz olanlar üvey olanlardan, ana bir olanlar baba bir olanlardan daha önceliklidir. Bu ise öz olanların daha yakın ve çocuğa daha şefkatli olmalarından ileri gelmektedir. Hidâne hakkında öncelik anneye ait olduğundan ana bir olanlar baba bir olanlara tercih edilmiştir (Yıldırım, 1988: 12). Genel olarak hak sahibi olan kadınların sıralaması bu şekildedir. Bazı durumlarda anneden

sonra baba da çocuğun menfaatine olan uygun ortam ve şartları taşıdığına hidâneye hak kazanabilmektedir.

3.2. Asabe Olan Erkek Hak Sahipleri

Asabe olan erkek hak sahipleri sırasıyla şu kişilerden oluşur:

Baba, dede (babanın babası), erkek kardeşler, erkek kardeşin oğlu, erkek kardeşin oğlunun oğlu, amca, amcaoğlu, babanın amcası, dedenin amcası.

Bu grupta asabe olma şartı arandığından, ana bir erkek akrabaların hidâne de hak sahibi olmaları söz konusu değildir. Sıralamada önce öz sonra baba bir olanlar hidâne hakkına sahip olacaktır. Mahremiyet konusunda da değindiğimiz üzere amcaoğullarının kız çocukları için hidâne hakkı bulunmamaktadır (Yıldırım, 1988: 13).

3.3. Zevi'l-Erhâm (Yakın Akraba) Hak Sahipleri

Zevi'l-erhâm olan hak sahipleri de sırasıyla şu kişilerden oluşur:

Annenin babası, ana bir erkek kardeş, ana bir erkek kardeşin oğlu, ana bir amca, ana-baba bir dayı, baba bir dayı, ana bir dayı.

Hidâneye hak sahipliği noktasında eşit derecede birden fazla kişi bulunduğu durumda çocuğun mutlak menfaati göz önünde bulundurularak en salih ve müttakî olan daha sonra da en yaşlı ve tecrübeli olan tercih edilir (Karaman, 2016: 2/143).

4. HİDÂNE HAKKINA SAHİP KİŞİLERDE ARANAN ŞARTLAR (HİDÂNE EHLİYETİ)

Hidâne hakkına sahip olan kişinin bu hakkı kullanabilmesi için bazı şartları taşıması gerekir. Bunların kendisinde bulunmadığı durumlarda ise hak sahipleri önceliğine riayet edilerek hidâne hakkı diğer hak sahiplerine intikal etmiş olur.

4.1. Kadın ve Erkek Aranan Genel Şartlar

4.1.1. Hürriyet

Hidâne, velayetin bir türü olduğundan bu hakka sahip olacak kişinin evvela hür olması gerekir. Bu sebeple sürekli efendisinin işleriyle meşgul olan köle ve cariyenin çocuğa gerekli bakım ve hizmeti yapması mümkün olmadığından velayete de ehil değildirler. Bunlar ancak kendilerini bu statüden kurtarıp hürriyetlerini elde edecekleri bir durum gerçekleştiğinde bu hakka kavuşmuş olurlar (Şirbini, 1995: 2/491; Kasani, 1982: 4/42; Abdalnazar, 2012: 64).

4.1.2. Akıl ve Bulûğ

Çocukların, bunakların, delilerin ve hidâneye muktedir olamayanların bu vazifeyi üstlenmeleri uygun değildir. Bunların çocuğu koruyup gözetmesi bir tarafa, ona zarar vermesinden korkulur. Bu bakımdan çocuk bu kişilere teslim edilmez. Mümeyyiz olan küçük çocuk da hidâneye ehil değildir. Çünkü, kendi işlerini yürütmeye ehil olmayan birinin, başkasının menfaatini gözetmesi mümkün değildir (İbn Abidin, 2000: 3/555).

4.1.3. Kudret

Hidâne üstlenecek kişinin maddi ve manevi olarak çocuğun bakım ve terbiyesini sağlayacak güç ve takatte olması gerekir. Çocuğun bakım ve terbiyesini yerine getiremeyecek kadar ihtiyar, âmâ, dilsiz, sağır, hasta vs. olanlar hidâne üstlenmeye ehil değildir (Abdalnazar, 2012: 64).

İşi gereği sık sık dışarıda bulunan ve çocuğun zarar görmesine sebebiyet verecek kişiler de hidâne hakkına sahip görülmemiştir. Ancak çocuğun başından ayrıldıktan sonra, ona bakıp gözetecek biri bulunuyorsa, bu kişi hidâne ehliyetini kaybetmiş olmaz. Örneğin; doktor, öğretmen gibi işi gereği dışarıda bulunması gereken kişiler evden ayrıldıkları zaman çocuğu emin birine teslim ettikleri takdirde hidâne ehliyetleri devam eder. Bu konudaki temel kaide, hidâne sahibinin ister kendisi ister kendi bilgisi dahilinde başkasının yardımı ile olsun, çocuğun ihtiyaçlarını karşılamak ve onun

rahatını temin etmektir. Ancak bu bir takdir işidir. Bu bakımdan çocuğun ne derece korunup korunmadığı hâkimin takdirine bağlıdır. Buna göre kişinin hidâne ehliyeti devam eder veya iptal edilir (Baktır, 1986: 266-267; Yıldırım, 1988: 21).

4.1.4. Emniyet

Sorumluluğunun bilincinde olmayan ve çocuğu sık sık terk ederek kendi haline bırakan kişi hidâneye ehil değildir. Çünkü böyle bir durumda çocuğa gerekli ihtimam gösterilmemiş ve çocuk zarar görmüş olacaktır. Çocuğun ahlakî olarak olumsuz meziyetlere sahip olmasından endişe edilecek kadar hırsızlık, zina vs. gibi ahlakî zafiyetleri bulunan kişi de hidâneye ehil görülmemiştir. Nitekim kendisinin gözetiminde olduğu bu kişiden çocuğun etkilenmesi kuvvetle muhtemeldir. Bu konudaki temel gaye çocuğun hem madden hem de mânen korunmasıdır (İbn Abidin, 2000: 3/557; Abdalnazar, 2012: 64-65).

4.1.5. Mahremiyet

Hidâne konusunda hak sahibi olan kişilerin sıralaması göz önünde bulundurulduğunda hidâneyi üstlenecek olan kişinin kan bağı yönünden çocuğun mahremi olması gerekir. Hidâne daha çok şefkat ve merhamete dayandığından çocuğun kan bağı yönünden mahremi olan kişi ona daha şefkatli ve merhametli davranacaktır. Nitekim bu hem kız çocuğu hem de erkek çocuğu göz önünde bulundurulduğunda, ruhen ve bedenen daha iyi yetiştirilmeleri adına gerekli ve önemli bir husustur (Kasani, 1982: 4/41; Yıldırım, 1988: 19).

4.1.6. Bulaşıcı Hastalığı Olmamak

Malikî ve Hanbelî mezhebi tarafından ileri sürülen bu şarta göre, bulaşıcı hastalığı olan kişi çocuğun sağlığını tehlikeye atabileceğinden hidâneyi üstlenmeye ehil değildir. Nitekim çocuğun beden ve ruh sağlığını korumak hidâne müessesesinin temel hedefidir (Yıldırım, 1988: 21).

4.2. Yalnızca Kadınlarda Aranılan Şartlar

Hidâneyi üstlenecek olan anne veya zikredilen diğer kadınların genel şartlara ek olarak kendilerine mahsus birtakım şartları da taşımaları gerekir.

4.2.1. Çocuğa Yabancı Biriyle Evlenmemiş Olmak

Kocasından ayrılmış olan kadının çocuğun mahremi olmayan yani ona nikahı düşecek derecede yabancı olan biriyle evlenmesi, hidâne hakkını kaybetmesine sebeptir. Umumiyetle yabancı biriyle evlenen kadının çocuğuyla meşgul olacak zaman bulamaması, bu kocadan çocuğa kötülük ve zarar gelmesi, babasından dolayı ona kötü gözle bakması ve kızması ihtimali vardır. Nafakasını kısarak ona zarar verebilir (Kasani, 1982: 4/42; İbn Abidin, 2000: 3/556; Aksakal, 2003: 177). Bu durum çocuğun mahremi olan yakın akraba için de elbette muhtemeldir. Böyle durumlarda hidânenin genel prensibi olan çocuğun mutlak menfaati göz önünde bulundurulmalıdır. Bu sebeple yabancı biriyle evli olsa bile çocuğa kocasından gelebilecek zararı bertaraf edebilme ve çocuğun menfaatini gözetebilme imkanına sahip olan kadının hidâne ehliyeti devam eder. Üvey babanın, hanımının hatırını gözetmek ve Allah'ın rızasını kazanmak adına çocuğa, mahremi olan yakın akrabalarından daha iyi bakması ve davranması da ihtimal dahilindedir (Yıldırım, 1988: 22).

4.2.2. Müslüman veya Zimmî Olmak

Hidâne hakkına sahip olma noktasında gayrimüslim kadınlar zimmî olmak şartıyla müslüman kadınlar gibidir. Çocuk açısından sabit bir hak olan hidâne şefkat ve merhamete dayandığından, tüm annelerin bu hususta aynı olduğu kabul edilir, dinlerin farklı olması bunu değiştirmez (Semerkandi, 1984: 2/231). Ancak gayrimüslim olan kadınların elde ettiği hidâne hakkı ile ilgili önemli bir nokta vardır ki, o da çocuğun bu kadının müntesibi olduğu dine meyiletmesi ve annesinden İslâm'a aykırı birtakım alışkanlıkları öğrenmesidir. Bu sebeple çocuk dinî konuları düşünüp anlamaya başladığı yaşlara kadar gayrimüslim bir annenin yanında bırakılabilir. Aklî olgunluğa eriştiğinde ise inkâr yoluna gidebileceği endişesiyle gayrimüslim annenin yanında bırakılmasına müsaade edilmez,

oradan alınarak velisine teslim edilir (semerkandi, 1984: 2/231). Şafî mezhebine göre ise hidâneyi üstlenecek olan kadının mutlaka müslüman olması gerekir (Şirbini, 1995: 2/491).

4.2.3. İrtidâd Etmemiş Olmak

Fıkhî bir terim olarak irtidâd "kişinin kendi iradesiyle İslâm dininden çıkması anlamına gelir." (İnce, 2020) İslâm dininden dönen bir kadın emanete ehil olmadığı gibi hukuken de cezalandırılıp müslüman olmaya zorlanacağı için çocuğu yanına alarak onun mutlak menfaatini gözetmesi mümkün olmayacaktır. Aksine bu çocuğun zarar görmesine sebep olacaktır. Ancak kadının tevbe ederek müslüman olması durumunda hidâneye yeniden hak kazanması mümkündür (Kasani, 1982: 4/42).

4.3. Yalnızca erkeklerde Aranan Şartlar

Hidâneyi üstlenecek kadınlar bulunmadığı zaman bu hak erkeklerle geçmiş olur. Hidâneyi üstlenecek olan baba veya zikredilen diğer erkeklerin genel şartlara ek olarak kendilerine mahsus birtakım şartları da taşımaları gerekir.

4.3.1. Çocuğun Asabesi Olmak

Fıkhî bir terim olarak asabe "tek başına bulunduğu zaman mirasın tamamını, belli hisseli mirasçılarla beraber bulunduğu zaman onlardan arta kalanı alan mirasçı" şeklinde tarif edilmiştir. Asabe olma vasfı verâsetin en kuvvetli sebebi olarak telakki edilmiştir; çünkü bu vasfı taşıyan mirasçı tek başına kaldığı zaman bütün mirası alabilmektedir (Karaman, 2020). Bu açıklama ışığında erkeklerin hidâne söz sahibi olmaları, mirasa hak kazanmalarından ileri gelmektedir. Bu sebeple hidâneyi üstlenecek olan erkeğin çocuğun asabesi olması gerekir.

4.3.2. Müslüman Olmak

Erkeklerde hidâne mükellefiyeti verâset üzerine kurulmuştur. Müslüman ile gayrimüslim arasında verâsetin gerçekleşmesine aralarındaki din farkı engel olacağından, kâfirin müslüman üzerinde velayet hakkı bulunması mümkün değildir. Bu sebeple verâset meselesi ve çocuğun mutlak menfaati göz önünde bulundurulduğunda çocuğun hidâne hakkını üstlenecek olan erkeğin müslüman olması şarttır (Kasani, 1982: 4/43; Baktır, 1986: 271-272).

4.3.3. Yanında Çocukla İlgilenecek Bir Kadın Bulunmak

Malikîler tarafından ileri sürülen bu şarta göre hidâne hakkını elinde bulunduran erkeğin bu hakkını kullanabilmesi için yanında hanımı, annesi, kız kardeşi gibi çocukla ilgilenecek bir kadının bulunması gerekmektedir. Aksi takdirde bu durum erkeğin hakkını kullanmaya engel teşkil edecektir. Nafaka temini için çoğu zamanını dışarıda geçiren erkek çocuğun mağduriyetine sebep olabileceğinden bu şart ileri sürülmüştür (Yıldırım, 1988: 26).

Hidâne ehliyeti ile ilgili ele aldığımız genel ve özel şartlar yerine getirildiği sürece hidâne hakkını elinde tutan kişi bu haktan mahrum bırakılamaz. Çocuğun mutlak menfaati göz önünde bulundurularak belirlenmiş olan bu şartlardan birini veya birkaçını ihlal eden kişinin hidâne ehliyeti sona ermiş olur ve çocuk bu kişiden geri alınır. Hiçbir özürlü bulunmadığı halde kişinin hidâneyi üstlenmek istememesi durumunda Malikîler bu hakkının düşeceğini, hatta daha sonra çocuğu almak istese bile bu hakkını kaybettiği için isteğinin yerine getirilmeyeceğini beyan etmişlerdir. Hukuken belirlenmiş olan hidâne süresinin dolması durumunda da hidâne sahibinin bu konudaki ehliyeti son bulmuş olur (Yıldırım, 1988: 26).

5. HİDÂNE SÜRESİ

Çocuğun doğumu ile birlikte başlayan hidâne süresi, onun kendi işlerini ve ihtiyaçlarını müstakil olarak görebileceği, bu konuda kimsenin hizmet ve himayesine ihtiyaç duymayacağı zamana kadar devam eder. Bu konu ile ilgili alimler çocuğun başkasının hizmet ve himayesine ihtiyaç duymayacağı çağı ile ilgili bir takım farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Çocuğun erkek veya kız olmasına göre de tayin edilen süre farklılık arz etmektedir (Yıldırım, 1988: 36).

5.1. Erkek Çocuğun Hidâne Süresi

Konu ile ilgili genel prensip çocuğun kendi işlerini ve ihtiyaçlarını müstakil olarak görebilmesi, bu konuda kimsenin hizmet ve himayesine ihtiyaç duymaması olduğundan, erkek çocuk bu çağa geldiğinde annesinin veya diğer kadınların yanında hidâne süresini tamamlamış olur (Kasani, 1982: 4/42).

Erkek çocuğun kendi kendine yetebileceği yaşın kaç olduğu konusunda farklı görüşler bulunmakla beraber konu ile ilgili genel kanaat yedi yaşıdır. Bu yaştan itibaren erkek çocuğun asgari ihtiyaçlarını kendi başına karşılayabilecek düzeye geldiği kabul edilmiştir (Baktır, 1986: 278).

Yedi yaşına gelmiş bulunan ve ihtiyaçlarını karşılama noktasında kendi kendine yetebilen erkek çocuk bu yaştan sonra babanın yanına verilmelidir. Çalışma hayatına kendini hazırlaması, erkeklere ait birtakım alışkanlıkları kazanması, ilim tahsil etmesi, meslek öğrenmesi vs. gibi faaliyetleri bir kadının yanında bulunmaktan çok, sorumluluğu sebebiyle bu konuda daha geniş imkana sahip olan babanın yanında elde edebilecektir (Yıldırım, 1988: 36).

5.2. Kız Çocuğun Hidâne Süresi

Kız çocuklar fitrat itibariyle erkek çocuklardan farklı oldukları için tayin edilen süre hidâneyi üstlenen kişi de dikkate alınarak farklılık arz etmektedir. Bu konudaki genel kanaat, annesinin veya anneannesinin yanında bulunan kız çocuğunun bulûğa ermesiyle hidâne süresinin tamamlanmış olmasıdır. Çünkü kız çocuğu her ne kadar kendi ihtiyaçlarını görebilecek kadar büyümüş olsa da kadınlara mahsus durumlar, görgü kuralları, ev idaresi vs. gibi birtakım hususları olması gerektiği gibi öğrenmesi gerekmektedir. Bu da ancak bulûğ çağına kadar annesinin yanında kalmakla mümkün olacaktır (Baktır, 1986: 278).

İmam Muhammed'e göre kız çocuğunun hidâne süresi kendisinde şehvî hisler uyanmaya başladığı zamana kadardır ki, bu çağa geldiğinde babasına teslim edilmesi gerekir. Bunun gerekçesi ise zamanın fesadı da göz önünde bulundurularak onun duygularının suistimal edilmesi ve kendisine bir zarar dokunması ihtimaline binaen babanın korumasına ihtiyaç duymasındır (Yıldırım, 1988: 37). Çocuğuna ihtimam gösteren ve sorumluluğunun bilincinde olan her baba çocuğunu muhtemel her türlü tehlikeye karşı koruma noktasında gereken gayreti sarf edecektir.

Kız çocuğu anne veya anneannesinden başka bir kadının yanında kalıyorsa erkek çocuk hükmünde kabul edilir ve kendi kendine yetebilecek duruma geldiğinde babaya teslim edilir. Çünkü çocuğu annesinden başka kimsenin tedibe hakkı yoktur. Çocuğun ahlakî yönden zafiyeti olmaması açısından böyle bir tedbir alınmıştır (Baktır, 1986: 279-280). Bunun dışında kendi kendine yetebilecek duruma gelen kız çocuğu bu andan itibaren her ne kadar yanında kaldığı kimselerden bir şeyler öğrenecek olsa da, aynı zamanda onların hizmetinde bulunmuş olacaktır. Halbuki anne ve anneannenin dışında kalan kadınlar hidânesini üstlenmiş oldukları kız çocuğunu kendilerine hizmet ettirme hakkına sahip değildirler (Yıldırım, 1988: 38).

6. HİDÂNEDE MEKAN, MESKEN VE ÜCRET

Hidâne müessesesinin bedenen ve ruhen çocuğun mutlak menfaatini sağlamak ve onu koruyup gözetmek olduğunu zikretmiştik. Böyle bir müessese hakiki anlamda manevî fedakarlıklar gerektirdiği gibi maddi olarak da birtakım yükümlülükler doğurmakta ve çocuğun sağlıklı yetişmesi için bu yükümlülüklerinin karşılanması gerekmektedir. Peki, hidâneyi üstlenen anne veya diğer kadınlar bu hizmet karşılığında ücret talep edebilir mi, ebeveynler boşandıktan sonra çocuk hangi belde ve hangi meskende ikamet edecek, ikamet edeceği ve hidâne hizmetini yerine getirecek kişinin ücret talep etme hakkı var mıdır, varsa bu ücret kim tarafından karşılanacaktır?

6.1. Hidânedeki Mekan

Bu konu daha çok boşanma gerçekleşikten sonra çocuğun bulunduğu yerden başka bir yerde ikamet etmesi niyetiyle nakledilmesi bağlamında ele alınmaktadır. Hidânedeki karı-kocanın evlendikleri yer mekân olarak kabul edilmektedir. Nitekim hem annesine hem babasına ihtiyacı

olan küçüğün hangisinin yanında olursa olsun, diğerinin kendisine ulaşabileceği uzaklıkta olması gerekmektedir. Bu sebeple kadın kocasından boşanıp hidâne hakkını elde etmiş de olsa çocuğun üzerinde hakkı bulunan babasından izinsiz olarak çocuğu alıp başka beldeye götürmesi bazı durumlarda caiz değildir. Anne çocuğu alarak başka beldeye gitmek istediğinde şu hükümler terettüp eder (Kasani, 1982: 4/44):

- ✓ Anne, çocuğun babasıyla nikah akdinin gerçekleştiği ve kendi aslî vatanı olan beldeye çocuğu izinsiz götürebilir. Çünkü burası kocanın nikah akdinin yapılmasına rıza gösterdiği belde olduğundan, kendisinin ve çocuğunun ikametine de rıza göstereceği yer olarak kabul edilmiştir. Diğer taraftan annenin aslî vatanında akrabalarının bulunması, ona destek olmaları ve çocuğun şefkat göreceği bir ortamda bulunması menfaatine olacaktır. Ancak annenin aslî vatanı da olsa, orada çocuğun zarar göreceği bir ortam veya kaos ve savaş ortamı var ise, nikah akdi orada gerçekleşmiş de olsa çocuğu oraya götüremez (Semerkandi, 1984: 2/231).
- ✓ Nikah akdinin gerçekleşmiş olduğu belde annenin aslî vatanı değil ise çocuğunu alarak izinsiz bir şekilde oraya gitmesi caiz değildir. Nikah akdi annenin kendi memleketinde gerçekleşmediğinden çocuğun bu memlekette büyümesi ve yetişmesine çocuğun babasının rızası yoktur (Kasani, 1982: 4/44).
- ✓ Anne, çocuğunu kendi beldesi olmayan ancak nikah akdinin gerçekleştiği beldeye götürmek istese yine götüremez. Çünkü nikah akdinin gerçekleşmiş olduğu yer ne annenin kendi memleketi ne de çocuğun babasının memleketidir. Dolayısıyla anne ve çocuk için yabancı bir memleket sayılır (Baktır, 1986: 281).
- ✓ Annenin, çocuğu babasının bulunduğu yerden fazla uzak olmayan bir yere izinsiz götürmek istediğinde bakılır: Eğer baba aynı gün içerisinde o beldeye gidip, çocuğu ile ilgilenerek zaman geçirdikten sonra orada gecelemeden akşama tekrar kendi beldesine dönebiliyorsa, kadın çocuğu götürme hakkına sahiptir denilir. Bu, toprak alanı geniş olan bir beldenin bir ucundan diğer ucuna gidilmesi hükmündedir. Annenin oraya yerleşip ikamet etme niyetiyle gittiği durumlarda bu hüküm geçerlidir. Yoksa ziyaret, ticaret, seyahat, tatil vs. gibi sebeplerle uzak olan yerlere gittiği zaman, çocuğu yanında götürmesinde bir beis yoktur (Semerkandi, 1984: 2/232).
- ✓ Çocuğun hidânesini anneden başka bir kadın üstlenecek olursa öncesinde çocuğun babası ile arasında nikah bağı bulunmadığından, ne sebeple olursa olsun çocuğu başka bir beldeye götürmeye hakkı yoktur. Bu ancak çocuğun babasının izni ile mümkündür. Eğer babanın izni olmaksızın çocuk başka bir beldeye götürülürse, götüren kişinin hidâne hakkı düşecek ve çocuk elinden alınacaktır (İbn Abidin, 2000: 3/570).

Belirlenmiş olan bu hükümler hem küçüğün hem de anne-babanın mağdur olmaması adına orta yolu bulmak için konulmuştur. Netice de küçüğün anne ve babası boşanmış olsalar da ortak noktaları olan çocuklarının her ikisinin de sevgisine, merhametine ve şefkatine muhtaç olduğu bir gerçektir ve bu konuda ikisinin de üzerine düşen sorumluluğu bihakkın yerine getirmesi gerekmektedir. Çocuğun ruhen ve bedenen sağlıklı olarak yetişmesi açısından bu önemli bir husustur.

6.2. Hidânedede Mesken

Evlilik devam ettiği sürece bu evlilikten doğan çocuklar doğal olarak kendi evlerinde büyüyecektir. Ancak karı-kocanın herhangi bir sebeple ayrılmaları durumunda hidâne hakkı anneye verilirse ve annenin ikamet edeceği bir evi yok ise babanın çocuğun yetişeceği meskeni temin etmesi gerekmektedir (İbn Abidin, 2000: 3/567). Temin edilen bu evin ücretini kimin ödeyeceği hususunda alimlerin çoğunluğu çocuğun malı varsa malından ödeneceği, yoksa nafakasını karşılayan kişinin ödemesi gerektiği üzerinde ittifak etmişlerdir. Bu durum annenin başka biri ile evlenmediği müddetçe geçerlidir. Nitekim başkasıyla yapacağı bu evlilik çocuğun hidâne hakkını kaybetmesine sebeptir (Yıldırım, 1988: 49).

Anne başka biriyle evlenir, anneanne de çocuğu üvey babasının (annenin yeni kocası) evinde tutarsa, babanın çocuğu alma hakkı vardır. Ancak anneannenin kalacak bir evi olmazsa babadan bunu temin etmesini ister, çocuğun yetişeceği bu evi temin etmek de babanın görevidir (Baktır, 1986: 283).

Kadın, çocukla birlikte kalabileceği bir evi bulunduğu halde sırf boşanmış olduğu kocasına sıkıntı vermek ve mesken ücreti alabilmek için başka bir mesken tutmuş olsa, kocanın bu ücreti ona ödemesi gerekmez (Yıldırım, 1988: 49).

6.3. Hidâne Ücreti

Fakihlerin çoğunluğuna göre annenin çocuğun hizmetini görmesi karşılığında ücret talep etme hakkı vardır. Anne çocuğun babasından ayrılmış ve beklemesi gereken iddet süresini tamamlamışsa hidâneye hak kazandığı gibi hidâne ücretini almaya da hak kazanır. Bu ücret çocuğu emzirme ve nafaka ücretinden ayrıdır. Çocuğun hidânesini üstlenen kişi annesinden başka biri olursa, bu ücreti almaya evliyevle hak kazanır (İbn Abidin, 2000: 3/561; Baktır, 1986: 283).

Çocuğun halası, teyzesi gibi hidâne ehliyeti bulunan bir kimsenin çocuğa ücretsiz bakacağını söylemesi durumunda çocuğun malı da yoksa anne çocuğa ücretsiz bakma ve çocuğun kendinden alınması arasında muhayyer bırakılır. Çocuğun kendi malı var ise hidâne ehliyetine sahip birisinin ücretsiz bakacağını söylemesi halinde, çocuk anneden alınarak bu kişiye verilir. Bu durumda ücret çocuğun malından tahsil edileceğinden babanın maddi durumuna bakılmaz. Çocuğun malını korumak adına kendisine ücretsiz bakacak kişi de mahremi olacağından böyle bir uygulamaya gidilmiştir. Çocuğun ve babanın malı bulunmadığı durumlarda ise hidâne ehliyeti olan birinin ücretsiz bakmayı kabul etmesi durumunda babayı gereksiz yere borçlandırmamak adına çocuk yine anneden alınarak o kişiye verilecektir. Hak sahiplerinden hiç kimse çocuğa ücretsiz bakmayı kabul etmemekle birlikte çocuğun ve babanın malı yok ise anne çocuğa bakmaya mecburdur. Yapmış olduğu hizmetin ücreti de imkân olduğunda ödemek üzere babanın üzerine borç olarak yazılır (Yıldırım, 1988: 48). Bu hususta makul olan tarafların karşılıklı rıza ile hareket etmesidir.

7. HİDÂNENİN SONA ERMESİ VE ÇOCUĞUN DURUMU

Belli bir yaşa kadar koruma altında bulunan çocuğun bu yaştan sonra da elbette korunmaya ve hayata hazırlanmaya ihtiyacı vardır. Bu husus daha çok çocuğun velisi olan babasının alanına girmekte ve daha çok onu ilgilendirmektedir. Hayatın içerisinde aktif olarak bulunan ve yaşamın zorluklarını tecrübe etmiş olan baba bu konuda çocuklara daha fazla yarar sağlayacaktır.

7.1. Erkek Çocuğun Durumu

Bir nevi kendilerinin de korumaya muhtaç oldukları kadınlar, hidânededen sonra çocukları korumaya ve ihtiyaçlarına cevap vermeye imkân bulamayabilirler. Özellikle erkek çocuğun dışarıdaki hayatı öğrenmesi, bu husustaki rollerini üstlenmesi ve sorumluluklarının farkına varması elbette babanın yanında olmasıyla kolaylaşmış olacaktır. Bu bakımdan erkek çocuğun hidâne sona erdikten sonra babanın yanına verilmesi makul görülmüştür. Nitekim annenin yanında kalmakla onun hevâsına göre yetişmeleri ihtimali vardır (Baktır, 1986: 284).

Bulûğa erip reşid olduktan sonra erkek çocuk isterse babasından ayrı bir evde oturabilir. Babasının yanında ikamet etme mecburiyeti yoktur. Çocuğun ahlakî birtakım zafiyetleri oluşma tehlikesi olmadığına durum böyledir. Ancak böyle bir tehlike mevcut ise babasının onu himayesine alması gerekir. Bulûğa erdikten sonra çocuk kendi malı var ise malı üzerinde tam bir tasarruf yetkisine de sahip olur. Bu konuda velinin müdahalesi söz konusu değildir (Yıldırım, 1988: 43).

7.2. Kız Çocuğun Durumu

Kız çocuğu fitraten erkek çocuktan farklı olduğundan hidânededen sonra da annesinin yanında ikamet eder. Nasıl ki iyi bir terbiye verildikten sonra erkek çocuk üzerine düşen görevleri öğrenmek zorunda ise, kız çocuğu da kadınların bilmesi gereken sorumluluklarını öğrenmesi gerekmektedir. Bu da ancak annenin yanında kalması ile mümkündür. Kız çocuğu babasının yanında kalacak olursa

erkekler ile münasebeti olacak ve en büyük zineti olan hayası zedelenecektir. Tüm bu sebepler göz önünde bulundurulduğunda kız çocuğunun bulûğa erene kadar annenin yanında kalması onun menfaatine olacaktır (Baktır, 1986: 284-285).

Kız çocuğu bulûğa erdikten sonra evlenebilecek çağa gelmiş demektir ve onu evlendirme görevi babanıdır. Bu sebeple bulûğa erdikten sonra kız çocuğu babaya teslim edilir. Hayatının en hassas döneminde bulunan kız çocuğu, duygularının istismar edilmesine ve aldatılmaya oldukça müsaittir. Son derece kritik olan bu dönemde kızını tehlikelere karşı en iyi şekilde muhafaza edecek olan babasıdır. Herhangi bir tehlikenin bulunmadığı durumda, zarar görmeyeceğinden emin olunan ve aklı başında kendi kendine yetebilen kız çocuğu da istediği yerde ikamet edebilme muhayyerliğine sahiptir (Baktır, 1986: 285).

8. HİDÂNE DEN SONRA ÇOCUĞUN MUHAYYERLİK HAKKI

Hidâne sona erdikten sonra daha önce zikrettiğimiz şartların dışında, çocuğun kalacağı yeri seçme hakkının olup olmadığı konusunda fakihler ihtilaf etmişlerdir. Hanefî mezhebine göre hidâne sona erdiğinde çocuğun isteğine bakılmaksızın babasına teslim edilmesi gerekirken, Şafî mezhebine göre yedi-sekiz yaşına gelen çocuğun muhayyer bırakılması gerekir. Hanbelî mezhebi ise yedi yaşına gelen çocuk kimi isterse ona teslim edilir şeklinde görüş beyan etmişlerdir (Baktır, 1986: 287).

9. SONUÇ

Zikretmiş olduğumuz bilgiler ışığında asıl olan evliliğin birlik, beraberlik, sevgi ve dayanışma içerisinde sürdürülmesidir. Ancak bunun farklı sebeplerden ötürü, çoğu zaman mümkün olmadığını görmekteyiz. Özellikle de günümüzde çiftlerin çok basit sebeplerden ötürü evlilik birliğini bozması ve boşanma yoluna gitmesi önemli bir sorun olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu durumda en büyük mağduriyeti elbette bu evliliğin meyvesi olan çocuklar yaşamaktadır. Henüz hayata dair tecrübesi olmayan ve kendisini böyle bir ortamda bulan çocuğun psikolojik ve sosyal olarak birtakım sorunlar yaşaması kaçınılmazdır. Hatta boşanmış olan kadın ve erkeğin birbirlerine karşı takındıkları olumsuz tutum ve davranışlar, çocukların psikolojisini de etkileyerek taraflardan birine düşman olarak yetişmesini dahi mümkün kılmaktadır. İşte tam da bu noktada tarafların tutum ve davranışlarını düzenleyen, sorumluluklarını belirleyen ve çocuğun mağduriyetini en aza indirgeyerek onun mutlak menfaatini gözetten "hidâne müessesesi" gündeme gelmektedir.

Hayatın her alanında olduğu gibi aile hukuku alanında da aile üyelerinin birbirlerine karşı hak ve sorumluluklarını belirleyen İslâm dini, boşanma durumunda da çocuğun bedenen ve ruhen sağlıklı olarak yetişmesi için bir takım kural ve kaideler belirlemiştir. Boşanmış olan kadın ve erkek arasında nikah akdi ile kurulan bağ her ne kadar boşanma ile kopmuş da olsa bu; evliliklerinden doğan çocuğun anne ve babası olduklarını ve onunla bağlarının devam ettiği gerçeğini değiştirmemektedir. Nitekim onların vesilesiyle hayata gelen çocuğun hem annesine hem de babasına ihtiyacı vardır ve çocuğun anne-babası üzerinde terettüp eden haklarının ifâ edilmesi gerekmektedir. Bu sebeple anne-baba çocuğa karşı olması gerekenden daha şefkatli ve hassas davranmalı, kendi aralarındaki sorunları çocuğa yansıtılmamalı ve birbirlerine karşı çocuğu kullanmak gibi bir hataya düşmemelidir.

İslâm hukukunda boşanmadan sonra prensip olarak velâyet babaya, hidâne ise anneye aittir. Hidâne konusunda anneye ve ailenin diğer kadınlarına öncelik tanınması, yapı itibarıyla onların çocuğa daha şefkatli ve merhametli davranacakları varsayımına dayanmaktadır. Bu ve buna benzer tüm uygulamalar çocuğun mutlak menfaatini sağlayacak ortam dikkate alınarak belirlenmiş, onun zararına olacak ve onu tehlikeye atacak her türlü uygulamanın önüne geçilmeye çalışılmıştır. Yoksa amaç anne-babadan birini diğerine tercih etmek değildir.

Burada önemli olan boşanan anne-babanın, çocuğun bunu idrak edeceği yaşa gelinceye kadar iş birliği içerisinde hareket etmeleri ve bazı hususlar kendilerine ağır da gelse çocuklarının faydasına

olan her konuda fedakârlık gösterebilmeleridir. Çünkü almış olduğumuz her kararın bir mesuliyeti olduğu gibi, boşanmanın da elbette büyük bir mesuliyeti ve neticesi olacaktır.

KAYNAKÇA

- Abdulnazar, M. A. (2012). *İslam Hukukunda Çocuk İstismarını Önleyici Tedbirler*. Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Aksakal, S. (2003). "Boşanmadan Sonra Çocuğun Velayeti". *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*.
- Baktır, M. (1986). "İslam Hukukunda Hidâne". *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Erzurum.
- Bardakoğlu, A. (Erişim 18 Mayıs 2020). "Hidâne". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/hidane>.
- Hökelekli, H. (Erişim 24 Mayıs 2020). "Çocuk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/cocuk#1>.
- İbn Âbidîn, M. E. (2000). *Hâşiyetü Reddül-Muhtâr 'ale'd-Dürri'l-Muhtâr Şerhu Tenvîru'l-Ebsâr. Dâru'l-Fikr li't-Tibâ'a ve'n-Neşr*, Beyrut.
- İbn Manzûr, M. (ts). *Lisânü'l-'Arab*. Dâru Sâdır, Beyrut.
- İnce, İ. (Erişim 25 Mayıs 2020). "Ridde". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/ridde#1>.
- Karakoç, İ. (2015). "Bir İslâm Hukuku Müessesesi Olan Hidâne Hakkının ve Osmanlı Aile Hukuku'nda Uygulanışının İzmir Şer'iyye Sicillerinde yer Alan Bir Karar Örneği Üzerinden İncelenmesi". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.
- Karaman, H. (2016). *Ana Hatlarıyla İslam Hukuku*, Ensar Neşriyat, İstanbul.
- Karaman, H. (Erişim 25 Mayıs 2020). "Asabe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/asabe>.
- Kâsânî, A. (1982). *Bedâiu's-Sanâ'i' fi Tertîbi's-Şerâ'i'*. Dârü'l-Kitâbi'l-'Arabî, Beyrut.
- Kıyılık, H. (2016). "Aile İçi Eğitim Açısından İslâm Hukuku'nda "Hidâne"". *Uluslararası Aile İçi Eğitim Çalıştayı*.
- Memduhoğlu, A. (2010). "İslam Hukukuna Göre Çocuğun Bakım ve Terbiyesi (Hidâne)", *Araşan Sosyal Bilimler Enstitüsü İlmî Dergisi*.
- Râzî, Z. (1995). *Muhtârü's-Sihâh*. thk. Mahmûd Hâtır. Mektebetü Lübnan Nâşirûn, Beyrut.
- Semerkindî, A. (1984). *Tuhfetü'l-Fukahâ*. Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut.
- Şirbînî, H. (1995). *el-İknâ' fi Halli Elfâzi Ebî Şücâ'*. thk. Mektebetü'l-Bühûsi ve'd-Dirâsât. Dârü'l-Fikr, Beyrut.
- Tatar, C. (2018). "İslâm Hukukundaki Hidâne Müessesesinin Günümüz Uygulaması ile Mukayesesi". *Kadın Araştırmaları Dergisi*.
- Yıldırım, M. (1988). *İslam Hukukunda Hidane*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Zorlu, S. & Zorlu, S. (2019). "Çocuklar İçin Sevgi Hakkı Mukayeseli bir İnceleme". *D.E.Ü. Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*.